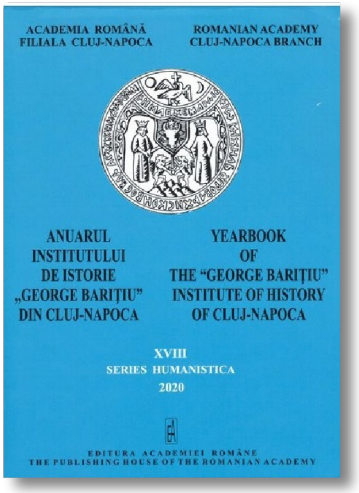

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Amintiri de la Barașeum (text îngrijit și rezumat de Mihaela Gligor)

Sofia Helsinger

How to cite this article:
Helsinger, Sofia (2020) *Amintiri de la Barașeum (text îngrijit și rezumat de Mihaela Gligor)*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 18, pp. 429–438. DOI: 10.5281/zenodo.22964434

© 2020: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

SOFIA HELSINGER. AMINTIRI DE LA BARAȘEUM*

Mihaela Gligor

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Introductory Note: *SOFIA HELSINGER. MEMORIES FROM BARAȘEUM. In 1940, Jewish actors who used to play in Bucharest theatres, marginalized and excluded from Romanian cultural life, founded Baraşeum, a Jewish theatre which was allowed to perform only in Romanian. For four years, between 1941 and 1945, the spirit of Yiddish theatre survived through Baraşeum. Many important plays were staged and many intellectuals, both Jewish or not Jewish, attended. The materials transcribed here are part of file P 105, held by Centre for Research on Romanian Jewry, Hebrew University of Jerusalem.*

Keywords: *Baraşeum, memories, Jewish theatre, Yiddish culture, Lică Grunberg, Sofia Helsinger, cultural life.*

INTRODUCERE

În perioada interbelică, artele și cultura, în general, au înflorit în România ca niciodată înainte. Viața culturală cuprindea o paletă largă de manifestări, de la conferințe populare, concursuri de literatură, festivaluri muzicale sau teatrale, la expoziții plastice sau multe alte evenimente ce aduceau laolaltă iubitorii de frumos, indiferent de orientările politice sau credințele religioase.

„Sfârșitul Primului Război Mondial readuce publicul în sălile de spectacole. Teatrul idiș [...] este considerat a fi nucleul de conservare și de

* Transcriere, editare, note şi introducere de Mihaela Gligor. Materialul redat aici este preluat din Dosarul 105 păstrat în arhiva Centrului de cercetare a evreilor din România, Universitatea Ebraică din Ierusalim (Centre for Research on Romanian Jewry, Hebrew University of Jerusalem), Israel, și realizat în cadrul proiectului de cercetare „Filosofia intoleranței. Politici culturale, reprezentări simbolice și/sau sociale în perioada interbelică (2020-2024)", coordonat de Mihaela Gligor și derulat prin Departamentul de Cercetări Socio-Umane al Institutului de Istorie „George Barițiu", Academia Română, Filiala Cluj-Napoca.

Anuarul Inst. de Istorie „G. Bariţiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XVIII, 2020, p. 429–438

promovare a culturii idiș și a identității evreiești în spațiul românesc și își continuă misiunea“[1]. Promotorul principal al teatrului idiș în perioada interbelică a fost Iacob Sternberg[2], care a avut „meritul de a se adresa elitei intelectuale bucureștene cu o nouă abordare teatrală ce transgresează limba utilizată, aducând noi forme artistice de expresie și genuri dramatice pe scena locală“[3].

Însă limitările politice și-au spus cuvântul. În septembrie 1940, artiștii evrei au fost eliminați din teatrele și operele românești, ca de altfel din toate formele de manifestare artistică. Cu toate acestea, nu s-au lăsat descurajați și au căutat să își continue munca și să ofere publicului iubitor de cultură spectacole de înaltă ținută artistică. Așa se face că în octombrie 1940, la solicitarea scriitorului Isaiia Răcăciuni[4], s-a primit autorizația pentru inaugurarea unui nou teatru, destinat exclusiv actorilor evrei: „Sala Barașeum, teatru evreiesc“[5]. A existat însă și o condiție mai puțin înțeleasă, ce ținea de cenzura din acele vremuri, și anume ca întreg repertoriul să fie jucat în limba română.

Teatrul Evreiesc Barașeum a fost inaugurat la 1 martie 1941. În fața unei săli arhipline, s-a jucat spectacolul de revistă *Ce faci astă-seară?*, de N. Kanner-Nican, Eugen Mirea și Elly Roman, iar succesul a fost pe măsura reprezentației. Spectacolele ce au urmat au atras nu doar publicul evreiesc, ci și, mai ales, „intelectuali români de marcă“ ce erau interesați de cultura evreiască și au dorit, astfel, „să-și exprime solidaritatea cu artiștii evrei persecutați“, motiv pentru care au frecventat manifestările organizate de Barașeum[6].

Între cei care au contribuit semnificativ la fenomenul Barașeum s-au numărat actorii Jeni Șmilovici (1912-1965), Leny Caler (1904-1992), Alexandru Finți (1901-1972), Agnia Bogoslava (1916-2009), Beate Fredanov (1913-1997) și Dida Solomon-Callimachi (1898-1974); regizorii Moni Ghelerter (1905-1979), Sandu Eliad (1899-1979) și Lică Grunberg

[1] Camelia Crăciun, *140 de ani de teatru idiș în România*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2016, p. 46.

[2] Iacob Sternberg (1890-1973) s-a născut în Basarabia și a fost poet, jurnalist, regizor de teatru. Ajunge la București în 1913 și începând cu 1917 promovează teatrul-cabaret în limba idiș.

[3] Camelia Crăciun, *ibidem*, p. 57.

[4] Isaiia Răcăciuni (1900 - 1976) a fost scriitor și traducător român de origine evreiască.

[5] Despre Teatrul Barașeum vezi și Israil Bercovici, *O sută de ani de teatru evreiesc în România*, ediția a II-a revizuită și adăugită de Constantin Măciucă, prefață la ediția princeps în limba română de Ileana Berlogea, prefața, nota asupra ediției a doua în limba română și addenda de Constantin Măciucă, Editura Integral, București, 1998. De asemenea, în decembrie 2010, filmul documentar *Și s-au dus ca vântul*, regizat de Radu Gabrea și Costel Safirman, bazat pe experiența avută la Barașeum de actrița Agnia Bogoslava, a avut premiera la Festivalul de Film Evreiesc de la Ierusalim. Este singurul film despre fenomenul Barașeum.

[6] Camelia Crăciun, *ibidem*, p. 69.

(1914-2000), specializat în teatrul pentru copii; regizorul și actorul comic Nicolae Stroe (1906-1990); compozitorul și dirijorul Haim Schwartzman (1897-1982), compozitorii Elly Roman (1905-1996) și Henry Mălineanu (1920-2000); scenariștii Siegfried Wolfinger (1909-1982) și M.H. Maxy (1895-1971), scriitorii Mihail Sebastian (1907-1945), Barbu Lăzăreanu (1881-1957), Felix Aderca (1891-1962), I. Ludo (1894-1973), Isaiia Răcăciuni (1900-1976).

În doar patru ani de existență, teatrul a avut peste 40 de premiere, de la comedii și drame, la spectacole cu și pentru copii, concerte și seri literare. Teatrul Baraşeum a fost un fenomen unic în istoria teatrală internaţională. Baraşeum a activat pe toată durata războiului în condiţii extrem de grele, dar piesele puse în scenă la Baraşeum au adus alături un public numeros, multe personalităţi ale vieţii culturale româneşti (foarte mulți neevrei, între care celebrități precum Constantin Tănase sau Mihai Ralea) participând la aceste reprezentaţii. Odată cu abolirea legislaţiei anti-evreieşti, în 1945, Teatrul Baraşeum şi-a încetat activitatea.

Despre Lică Grunberg se cunosc destul de puține lucruri. Era actor și regizor specializat în spectacolele cu și pentru copii. Mărturia unei foste eleve este semnificativă din acest punct de vedere. Aceasta oferă, de asemenea, detalii importante despre funcționarea teatrului Barașeum și spectacolele dedicate copiilor, ce au avut loc în acei ani.

În cele ce urmează reproducem mărturia Sofiei (Sofiței) Helsinger, așa cum este păstrată în Dosarul 105, în arhiva aflată în custodia Centrului de cercetare a evreilor din România, Universitatea Ebraică din Ierusalim (Centre for Research on Romanian Jewry, Hebrew University of Jerusalem), Israel. Acesta a fost consultat în cadrul schimbului inter-academic dintre Academia Română şi The Israel Academy of Sciences and Humanities. (Transcriere, editare, note şi introducere de Mihaela Gligor)

***

În anul 1943 (eu, Fifi Helsinger, în vârstă de 5 ani), venind în vizită la mătușa mea care locuia în București, str. Romulus 81, am fost auzită de o vecină a mătușii recitând o poezie lungă. Ea a propus să mă ducă la un cunoscut, tânărul regizor Lică Grunberg, care căuta copii talentați pentru o piesă care se juca la subsolul Teatrului Barașeum. Era vorba de *Micul Guliver în adăpost*, piesă în care am jucat rolul zânei care dădea prințului bagheta de aur și am recitat monologul *A fi sau a nu fi*, parafrază după Hamlet.

A fi sau a nu fi
pe placul mamelor,
pe placul taților,
pe placul profesorilor,

pe placul profesoarelor,
pe placul tuturor,
a tutu, tutu, tuturor,
aceasta e întrebarea
pe care și-o pun copiii
aici cu toată ardoarea.

Țin minte cum la fiecare reprezentație Lică stătea în culise și repeta cu noi fiecare cuvânt, cum ne încuraja când greșeam ceva și ce minunat era faimosul final, cu toții pe scenă.

În aprilie 1944, în timpul bombardamentelor, pe locuința noastră au căzut bombe și frumoasa mea rochiță albă a ars împreună cu toată casa. Am rămas cu rochița pepită și am apărut în spectacolul următor cu ea, căci așa cum ne-a învățat Lică, trebuia să continuăm să jucăm!

Cu toate insistențele maestrului Haim Schwartzman[7], nu am izbutit niciodată să cânt corect. El m-a rugat să mimez în scenele de ansamblu, iar Lică mi-a povestit că nici el n-a putut niciodată să cânte corect și că asta nu te împiedică să fii un bun actor. Lică era cald și bun cu noi, ne cerea să trăim rolurile, uneori repeta câte un vers sau o frază care nu avea nuanțarea corectă, dar în majoritatea cazurilor pe mine mă lăsa să recit cum simt.

Într-o perioadă am fost bolnavă. A venit la noi acasă în str. Frigului 35 și mi-a adus multe jucării, printre care și un joc de asamblare cu piulițe, șurubelnițe și șuruburi, parcă ar fi prevăzut că mă voi face ingineră.

A doua piesă, în anul următor, a fost *Nu suntem oameni mari*. Cred că în această piesă, sau în următoarea, a jucat Simon Bar. Într-una din scene, eu spuneam „Uite, vine flașnetarul“ și Simon apărea din dreapta scenei. La un număr rotund de reprezentații se făceau glume, în special artiștii mai mari (Simon avea cca 18 ani). Într-o seară, Simon a apărut din stânga scenei. Lică, care cunoștea obiceiurile, ne-a avertizat că ni se vor face figuri. Eu am reacționat prompt. Mergând spre dreapta și văzând că Simon vine din stânga, am spus f. degajat: „Mie mi s-a părut că-l aud din partea cealaltă“. Lică a fost fericit!!

A treia piesă în care am jucat s-a intitulat *Domnișoara Guliver*, eu deținând rolul titular. Se juca pe scena Gioconda, în str. Lipscani. După a treia piesă am vrut să nu mai joc.

Evelyne a avut cu mama o convorbire importantă. Ea a insistat să nu-l părăsesc pe Lică într-un moment important din cariera lui (comuniștii erau din ce în ce mai puternici). Am jucat în ultima piesă *Copiii, mugurii păcii*. Anul era 1947. Țin minte că am fost invitată la Lică după căsătoria cu Evelyne. Din casa lor îmi amintesc un salon mare cu o ușă pliantă la mijloc, care putea împărți salonul în două camere.

[7] Haim Schwartzman (1897-1982) a fost compozitor și dirijor la Barașeum și la Teatrul Evreiesc de Stat.

Să faci teatru cu copiii nu e o treabă ușoară, în special când reușita aduce invidie și comentarii de felul: „le iei copiilor copilăria, inocența, nu au timp să învețe din cauza repetițiilor, spectacolelor... “. Lică obișnuia să le explice invidioșilor că majoritatea copiilor sunt elevi buni, chiar premianți, și le arăta cópii după diplomele noastre. Eu am învățat 4 ani la școala evreiască și vă anexez diplomele de atunci (cl. I, II, III). În anul 1947 am participat la concursul școlilor evreiești, vă trimit aceste documente în original. În finalul spectacolului de închidere a „săptămânii școlii evreiești“ am recitat o adaptare a poeziei *Veselie*, de Bialik[8]. Îmi aduc aminte poezia (parțial) și o anexez (I) (scrisă din memorie acum). Nu țin minte dacă Lică a regizat și acest spectacol.

După reforma învățământului în România, am învățat la Liceul „Gh. Șincai”, unde am participat la spectacolele organizate de școală. Între anii 1954-1959 am urmat cursurile Facultății de Electroenergetică la Politehnica București. În cadrul concursului interfacultăți, am luat premiul I cu piesa *Ursul*, de Cehov. Apoi mi-am continuat cariera de inginer în România.

În decembrie 1975 am sosit în Israel și am fost profesoară de electricitate până la pensionare, în anul 1998. Cunoștințele de actorie din copilărie m-au ajutat în reușita carierei mele ca profesoară. Am izbutit să-mi învinge timiditatea (ca Lică, care a fost un mare timid) și să stăpânesc copiii zburdalnici, oferindu-le cu multă dragoste și înțelegere cunoștințele mele, așa cum ne-a învățat pe noi Lică.

Singurul coleg de teatru pe care l-am întâlnit în Israel este *Ursu* din Tel Aviv, bijuteria Ursu. El era unul din gemenii care costumați în „țigănci“ au cântat cupletul *Două țigănci, două viori* în piesa *Micul Guliver în adăpost*.

Numele actual, Friedman Sofița, Askelon, Israel.

[8] Hayim Nachman Bialik (1873 - 1934) a fost un poet, eseist, prozator și publicist evreu. Bialik s-a distins mai ales ca unul dintre cei mai influenți poeți de limbă ebraică, fiind considerat poetul național al Israelului.

ANEXA I

Veselie de Bialik

Nu știu ce-i în cer
Aici pe pământ mai am un loc
Haideți, brațele pe umăr
Și să scapere un joc.

În vârtejul lui să nu știm
Ce-i picior și ce e cot
Pietre scântei s-asvârle
Să se aprindă târgul tot.

Stropi de fiere și de jale
Răni cumplite ce se ascund
Astăzi trebuiesc jucate
Pân-la capăt, pân-la fund.

Nu știu ce-i în cer
Aici pe pământ mai am un gând
Mii de lumi să dăm la dracu
Pentru-o oră de avânt.

Recitată de Fifi Helsinger la sfârșitul spectacolului de închidere
a săptămânii școlii evreiești, București, 1947.

ANEXA II

Diplomele obținute de Sofița Helsinger

COMUNITATEA EVREILOR DIN BUCUREŞTI
Secţiunea Culturală

קהלת יהודי בוקרשט
די יידישע קהלה פון בוקארעשט

SĂPTĂMÂNA ŞCOLII EVREEŞTI
26 Mai-2 Iunie 1947 7-14 Sivan 5707

Elev Helsinger Sofiţa
cl. IIIA şcoala ~~liceul~~ fete 3
participă la concursul interşcolar de declamaţie
Preşedinte, Secretar,
No. 43

COMUNITATEA EVREILOR DIN BUCUREŞTI
Secţiunea Culturală

קהלת יהודי בוקרשט
די יידישע קהלה פון בוקארעשט

SĂPTĂMÂNA ŞCOLII EVREEŞTI
26 Mai-2 Iunie 1947 7-14 Sivan 5707

Eleva Helsinger Sofiţa
cl. III şcoala ~~liceul~~ fete No 3
participă la concursul interşcolar de Compunere
Preşedinte, Secretar,
No. 44

COMUNITATEA EVREILOR DIN BUCUREŞTI
Şcoala Primară de Fete „Instrucţiunea Goldfarb"
Str. Poetul Cerna No. 1

PREMIUL I

Se acordă elevei Helsinger Sofia din clasa I-a pentru silinţa la învăţătură şi bună purtare în cursul anului şcolar 1944—1945 obţinând media generală 9.92

Invăţătoare Maria Rapaport
Directoare Estera Ravner

Comunitatea Evreilor din Bucureşti
קהלת יהודי בוקרשט — די יידישע קהלה פון בוקארעשט
Secţia Culturală
Şcoala Primară de Fete Nr. 3 «Instrucţiunea Goldfarb»
cu drept de publicitate
Str. Poetul Cerna Nr. 1

DIPLOMA

Eleva Helsinger Sofiţa din clasa III-a A a fost declarată promovată în cursul anului şcolar 1946--47 obţinând media generală f. bine (cota 1).

Invăţătoare A. Vicher
Preşedinte Jozef Blum
Directoare Estera Ravner

COMUNITATEA EVREILOR DIN BUCUREŞTI
SECŢIA CULTURALĂ
Şcoala Primară de Fete „Instrucţiunea Goldfarb"
Str. Poetul Cerna No. 1

PREMIUL I

Se acordă elevei Helsinger Sofiţa din clasa II-a pentru silinţă la învăţătură şi bună purtare în cursul anului şcolar 1945--1946 obţinând media generală 9 73

Invăţătoare A. Vicher
Directoare Estera Ravner

ANEXA III
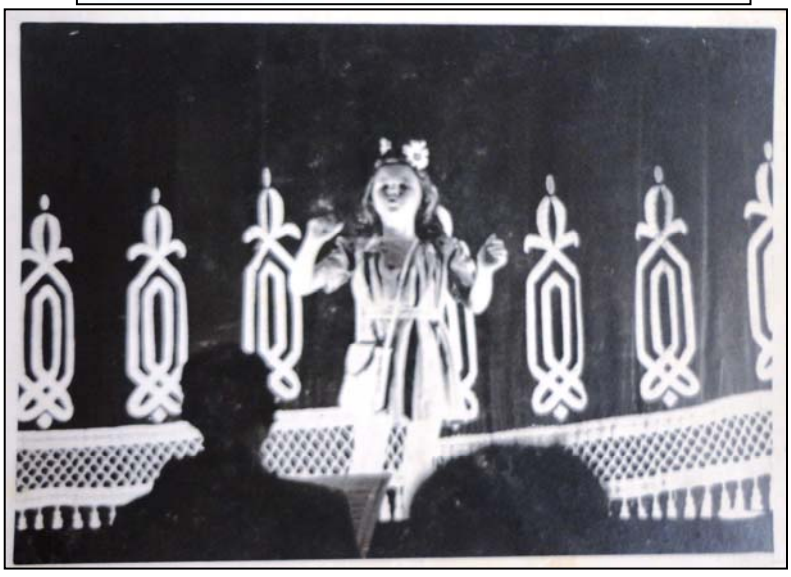
Fotografii ale Sofiței Helsinger în piesa *Micul Guliver în adăpost*, 1943.